

ไม้สัก: ลัทธิจักรวรรดินิยม และบทบาทของอังกฤษในความสัมพันธ์ระหว่างสยาม – ล้านนา ก่อน พ.ศ. 2442¹

อารยา ฟาร์รุ่งสง²

(Received: October 1, 2020; Revised: April 5, 2021; Accepted: April 8, 2021)

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการชี้ว่า ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจจากการค้าไม้สักและประเด็นสัมปทานไม้สักในล้านนา เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่ทำให้สยามเข้าปกครองล้านนาโดยตรง ยกเลิกฐานะประเทศราชและผนวกดินแดนล้านนาในปี พ.ศ. 2442 ซึ่งผิดไปจากความเชื่อที่เคยมีมา เช่น อังกฤษบีบบังคับให้สยามหมดทางเลือก สยามจำเป็นต้องปกป้องล้านนาจากอังกฤษ ในความเป็นจริง ผลประโยชน์มหาศาลจากไม้สักในล้านนาและข้อขัดแย้งระหว่างอังกฤษกับล้านนา ประเด็นไม้สักต่างหากที่ทำให้สยามต้องเร่งเข้ายึดครองล้านนาอย่างจริงจัง เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2417 แทนการปกครองแบบหลวมๆ ก่อนหน้านั้น (พ.ศ. 2317-2417) กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นท่ามกลางการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยมซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อทุกรัฐโดยรอบ การที่สยามยอมทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ ผู้นำล้านนาเปิดโอกาสให้อังกฤษค้าขายไม้สักในล้านนาได้อย่างเต็มที่ ติดตามด้วยการที่สยามยอมทำสนธิสัญญาที่มีเนื้อหาเดียวกันกับสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอีก 14 ชาติ ทำให้อังกฤษทั้งพอใจกับสนธิสัญญาดังกล่าว ขณะเดียวกันก็ยังส่งผลให้สยามไม่ตกเป็นอาณานิคมของชาติใด ผลของจักรวรรดินิยมที่เกิดขึ้นในสยามและล้านนาจึงแตกต่างไปจากผลที่เกิดขึ้นในรัฐอื่นๆ นั่นคือ สยามกลายเป็น “รัฐกึ่งเมืองขึ้น” ที่แม้จะเสียเปรียบหลายด้านต่อชาติตะวันตก แต่ก็ยังคงรักษาระบบการเมืองการปกครองแบบเดิมไว้ได้ ทั้งยังเปิดโอกาสให้สยามดำเนินนโยบายล่าดินแดน ทำลายอำนาจท้องถิ่นต่างๆ และผนวกดินแดนประเทศราช (เช่น ล้านนา) เพื่อสร้างรัฐที่แตกต่างจากรัฐรอบๆ ในภูมิภาคนี้

คำสำคัญ: ไม้สัก, ล้านนา, สยาม, อังกฤษ, จักรวรรดินิยม

¹ ส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ไม้สัก: ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างล้านนา สยาม และอังกฤษ พ.ศ. 2417-2503”

² นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อีเมล: araya.fra@gmail.com

Teak: Imperialism and the Role of Britain in the Siamese – Lanna Relations before 1899 ³

*Araya Farungsang*⁴

ABSTRACT

This article argues that economic interests from teak trade and teak concessions are crucial factors that led to the direct control of Lanna by Siam, and the abolition of the colonial status of Lanna in 1899 and the annexation of Lanna territory. Unlike conventional assumptions, namely, Britain giving Siam no choices and thus forcing Siam to protect Lanna from Britain, this article finds, the huge interests of teak trade and the role of Britain in teak issues in Lanna had led Siam to control Lanna directly and Fully, replacing the system of loosely governing Lanna before the Chiang Mai Treaty in 1874. Such a process occurred amidst the growth of imperialism which directly affected all states around. Britain's Bowring Treaty signed by Siam and the allowance of Lanna leaders which enabled British traders to freely conduct teak trade, followed by the same-contents treaties signed by Siam and other 14 states have greatly satisfied Britain and resulted in a no-colonial status for Siam. The results of imperialism in Siam and Lanna thus differed from those in other states. Consequently, Siam had become a semi-colonial state. However, despite having suffered a number of disadvantages with western nations, Siam was able to maintain her traditional political regime, pursuing her colonizing scheme, destroying local power of the colonies step by step, and finally annexing Lanna to become a part of the Siamese Kingdom.

Keywords: Teak, Lanna, Siam, Britain, Imperialism

---

³ A part of M.A. thesis entitled, "Teak: Development of Power Relations Patterns between Lanna, Siam, and Britain A.D. 1874-1960"

⁴ M.A. student in Pol. Sc. (Politics and Government), Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University.
Email: araya.frs@gmail.com

บทนำ

ที่ผ่านมามงานศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสยามและล้านนาจำนวนหนึ่งให้ข้อสรุปว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้สยามผนวกดินแดนล้านนา คือ อิทธิพลของจักรวรรดิตะวันตกและปัญหาข้อพิพาทไม้สักที่ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ระหว่างเจ้านายท้องถิ่นและคนในบังคับอังกฤษได้บีบบังคับให้สยามต้องทำการกระชับอำนาจในพื้นที่ล้านนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ทัศนะดังกล่าวขาดการพิจารณาบริบทที่ล้อมรอบล้านนา-สยาม-อังกฤษอย่างทั่วด้าน บทความนี้มุ่งทบทวนบทบาทอังกฤษและเสนอความสำคัญของไม้สักต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างสยามและล้านนา ก่อนช่วง พ.ศ. 2442 ในรูปแบบที่ต่างไปจากทัศนะเดิมตั้งข้างต้น 2 ประเด็น คือ 1. เสนอมุมมองอื่นเกี่ยวกับบทบาทตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษที่มีใช้เพียงเข้ามาเพื่อยึดครองล้านนาและสยามอย่างที่เข้าใจในแบบเดิม และ 2. ชี้ให้เห็นความสำคัญของบทบาทไม้สักอันเป็นชุมทรัพย์ทางธรรมชาติที่สร้างรายได้ทางเศรษฐกิจทั้งในระดับโลกและระดับภูมิภาค เพื่อนำไปสู่การตอบคำถามว่าอะไรเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้สยามผนวกล้านนา เหตุใดอังกฤษถึงไม่ทำการยึดดินแดนล้านนาและสยามอย่างที่ทัศนะเดิมเคยกล่าวไว้ และความสำคัญของไม้สักต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างสยามและล้านนา

ทฤษฎีจักรวรรดินิยม

เดิมคำว่า “จักรวรรดินิยม” (Imperialism) มีรากศัพท์มาจากคำว่า จักรวรรดิ (empire) หรือรัฐที่สร้างอาณาจักรยิ่งใหญ่สามารถยึดครองและรวบรวมเอาผู้คนและดินแดนน้อยใหญ่มารวมเข้าด้วยกันภายใต้การปกครองเดียว เป็นแนวคิดนโยบายหรือการปฏิบัติของรัฐเพื่อขยายอำนาจและเขตการปกครองของตนออกไป ผ่านการใช้วิธียึดครองดินแดนต่างๆ เพื่อควบคุมทางการเมืองและเศรษฐกิจไว้ได้อย่างกว้างขวาง ดังเช่น จักรวรรดิโรมันหรือจักรวรรดิอังกฤษ เป็นต้น ทั้งนี้ ที่ผ่านมารอบทฤษฎีจักรวรรดินิยมมักถูกนำมาใช้อธิบายและเป็นประเด็นนำมาถกเถียงกันอย่างมากในความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศด้อยพัฒนาเสียส่วนใหญ่

กลุ่มที่ใช้มุมมองทางเศรษฐกิจพัฒนามาจากแนวคิดมาร์กซิสต์ (Marxism) มองว่าการขับเคลื่อนนโยบายจักรวรรดินิยมเกิดจากการผลักดันของระบบทุนนิยมและกลุ่มนายทุน เช่น จากการศึกษาของ **John Hobson (1858-1940)** การเติบโตของระบบทุนนิยมหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมในอังกฤษ ส่งผลให้หลายประเทศในยุโรปเกิดสิ่งที่เรียกว่า การผลิตส่วนเกิน (Over-Production) และทุนส่วนเกิน (Surplus Capital) สินค้าถูกผลิตออกมาเป็นจำนวนมาก เป็นผลให้ตลาดภายในประเทศไม่อาจรองรับได้ จึงผลักดันนักลงทุนออกไปหาประโยชน์จากดินแดนอื่นเพื่อระบายสินค้าอุตสาหกรรมและการลงทุนโดยเฉพาะอุตสาหกรรมสิ่งทอและโลหะ (John Hobson, 1902) เช่นเดียวกับ **Vladimir Lenin (1870-1924)** และ **Rudolf Hilferding (1877-1941)** ที่วิเคราะห์ในแนวเดียวกัน กล่าวคือ เห็นว่านายทุนเป็นกลุ่มคนที่ผูกขาดทุนการเงินโดยตรงและผูกขาดด้านอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันรัฐยังให้ความคุ้มครองกลุ่มทุนด้วย นายทุนจึงหาช่องทางให้ได้กำไรเพิ่มขึ้น จึงผลักดันให้นายทุนเร่งการส่งออกสินค้าไปยังดินแดนด้อยพัฒนาเพื่อขยายตลาดให้รวดเร็ว เพราะประเทศด้อยพัฒนาวัตถุดิบราคาต่ำเป็นจำนวนมากมีค่าจ้างแรงงานถูก ค่าเช่าที่ดินต่ำ และให้อิทธิพลกับผู้ลงทุนมาก (Limmanee, 2007, pp. 142-145)

ขณะที่ งานศึกษาของ Lionel Robbins (1898-1984) ได้มีมุมมองที่เพิ่มเติมต่างออกไปและชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมของจักรวรรดิตะวันตกนั้นไม่เพียงแต่ตอบสนองเรื่องแหล่งทุนและผลประโยชน์เศรษฐกิจเป็นหลักเท่านั้น แต่การดำเนินนโยบายของจักรวรรดิที่ผ่านมาเป็นการดำเนินในรูปแบบทางการเมืองด้วย กล่าวคือ รัฐจักรวรรดิพยายามแข่งขันกันเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชาติ มิใช่ปกป้องผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุนเพียงอย่างเดียว ดังนั้น การดำเนินนโยบายของจักรวรรดินิยมในทัศนะของ Robbins มิใช่กลัวเสียประโยชน์ในทางทุนนิยม แต่ทำเพื่อรักษาอำนาจอิทธิพลด้วย (Lionel Robbins, 1939) จนนำมาสู่บทความชิ้นนี้เพื่อตอบคำถามว่าแม้อังกฤษได้ยึดครองรัฐต่างๆ มากมายในแทบทุกทวีปเป็นอาณานิคมของตน แต่บทบาทของอังกฤษในความสัมพันธ์ระหว่างสยาม-ล้านนา ได้ทำให้อิทธิพลของเศรษฐกิจและการเมืองของอังกฤษกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสยาม-ล้านนาที่แตกต่างออกไปอย่างน่าสนใจยิ่ง

1. ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาและสยามก่อนการเข้ามาของอังกฤษ

เมื่อกองทัพของพระเจ้าตากสินขับไล่พม่าออกจากเชียงใหม่ได้ในปี พ.ศ. 2317 นโยบายของสยามต่อล้านนา ยืนอยู่บนทาง 2 แพร่ง นั่นคือ 1. ปลอยให้ล้านนาเป็นรัฐอิสระ มีเสรีในการติดต่อกับรัฐรอบๆ 2. เข้ายึดครองล้านนาเป็นเมืองขึ้น โดยทาง 2 แพร่งดังกล่าว หากพิจารณาบนหลักฐานความสำคัญทางยุทธศาสตร์ของล้านนาที่ผ่านมา พบว่า การที่ล้านนาตกเป็นประเทศราชของพม่ายาวนานถึง 216 ปี (พ.ศ. 2101-2317) พม่าได้ประโยชน์อย่างใหญ่หลวงในการใช้ล้านนาเป็นฐานในการบุกโจมตีอยุธยาและรัฐฉานโดยตลอด ทั้งใช้เป็นแหล่งบ่อนแรงงานและวัตถุดิบให้แก่พม่าตลอดมา ดังนั้น เมื่อยึดครองล้านนาได้ ในปี พ.ศ. 2317 นโยบายของสยามต่อล้านนาเหลือทางเลือกเดียว คือ การเข้ายึดครองและใช้ล้านนาเป็นฐานด้านความมั่นคงทางทิศเหนือ ในระยะแรกๆ สยามปกครองล้านนาอย่างระมัดระวัง โดยจัดการปกครองแบบหลวมๆ (Loosely-governed Colony) กล่าวคือ แต่งตั้งคนท้องถิ่นเป็นผู้ปกครองแต่ขณะเดียวกันก็ควบคุมล้านนา โดยมีมาตรการสำคัญ ได้แก่

ประการแรก จากการปกครองแบบเดิมที่มีเพียงเจ้าหลวงเป็นผู้บริหารสูงสุดเพียงผู้เดียว สยามได้จัดตั้งระบบที่เรียกว่า “เจ้าชั้นห้าใบ” ในแต่ละเมือง นับเป็นครั้งแรก ประกอบด้วย 1. เจ้าหลวง 2. เจ้าอุปราช 3. เจ้าราชบุตร 4. เจ้าราชวงศ์ และ 5. เจ้าบุรีรัตน์ ตำแหน่งทั้ง 5 ถูกแต่งตั้ง และถอดถอนโดยสยาม เจ้านายแต่ละเมืองมีสิทธิเสนอชื่อผู้เห็นสมควรจะได้รับตำแหน่งแต่มีอำนาจตัดสินสยาม (Ongsakul, 2018, p. 264) ต่อมาตำแหน่งเจ้าชั้น 5 ใบ ได้ถูกเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ จากเดิมกลายเป็น 17 ตำแหน่ง (Charoenmuang, 2003, pp. 113-114) ด้านหนึ่งเพื่อให้มีตัวเลือกมากขึ้นสำหรับการแต่งตั้งเจ้าหลวงองค์ต่อไป อีกด้านหนึ่งเพื่อใช้คนที่สยามแต่งตั้งและไว้วางใจทำหน้าที่คอยสอดส่องพฤติกรรมและความคิดของเจ้านายแต่ละคน

ประการที่สอง การถ่วงดุลอำนาจของเจ้านายท้องถิ่นด้วยการคัดเจ้าหลวงจากพี่น้องร่วมกันในสายเจ้าเจ็ดตนสับเปลี่ยนหมุนเวียนกัน เช่น เจ้าหลวงองค์ที่ 1, 2, 3 เป็นพี่น้องกัน ขณะที่เจ้าหลวงองค์ที่ 4 เป็นบุตรของน้องชาย และเจ้าหลวงองค์ที่ 5 กลับเป็นบุตรของเจ้าหลวงองค์ที่ 2 แทน ทำให้การจัดลำดับเจ้าหลวงไม่มีลำดับชัดเจน ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันไม่ให้สายใดมีอำนาจมากเกินไปจนนำไปสู่การฉีกกำลังเพื่อก่อกบฏและการสับเปลี่ยนเช่นนี้ย่อมนำไปสู่การถ่วงดุลอำนาจกันเองระหว่างญาติพี่น้องสายต่างๆ (Charoenmuang, 2003, p. 124)

ประการที่สาม เมื่อเจ้าหลวงองค์หนึ่งของล้านนาถึงแก่พิราลัย สยามจะไม่แต่งตั้งเจ้าหลวงต่อทันที เพราะสยามต้องการตรวจสอบปัจจัยหลายๆ ด้าน โดยแต่ละครั้งใช้ระยะเวลาแต่งตั้งไม่เท่ากัน มากที่สุดนานถึง 4 ปีกว่าดังปรากฏในปี พ.ศ. 2413 ปีที่เจ้ากาวิโลรสฯ (เจ้าหลวงลำดับที่ 6) ถึงแก่พิราลัย สยามใช้เวลาถึง 3 ปี กว่า

แต่งตั้งเจ้าอินทวิไชยานนท์เป็นเจ้าหลวงลำดับที่ 7 ใน พ.ศ. 2416 และใช้เวลา 4 ปีกว่า แต่งตั้งเจ้าอินทวโรธยา (เจ้าหลวงลำดับที่ 8) หากนับจำนวนปีที่ใช้ในการแต่งตั้งเจ้าหลวงเชียงใหม่ 8 ครั้ง ตั้งแต่เจ้าหลวงลำดับที่ 2-9 สยามใช้เวลาเฉลี่ยปีเศษกว่าจะแต่งตั้ง และใช้เวลา 3-4 ปี ในช่วงวิกฤต โดยช่วงวิกฤตนี้ หมายถึง ช่วงเวลาที่ล้านนา คัดค้านหรือไม่ยินดีปฏิบัติตามนโยบายและคำสั่ง (Charoenmuang, 2003, p. 124)

การทบทวนความสัมพันธ์ข้างต้นนี้ เพื่อต้องการชี้ให้เห็นว่าสยามเห็นความสำคัญของล้านนามาตั้งแต่ พ.ศ. 2317 เมื่อสยามยึดครองล้านนาเป็นประเทศราช สยามสามารถผลักดันภัยจากการรุกรานของพม่าทางทิศเหนือให้ห่างออกไป โดยใช้ล้านนาทำหน้าที่ป้องกันการรุกรานของพม่าเป็นด่านแรก นอกจากนี้ สยามยังกำหนดให้กองทัพล้านนาออกไปกวาดต้อนไพร่พลเพื่อเพิ่มจำนวนประชากร จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าปัญหาการรุกรานของพม่าทางทิศเหนือ การที่พม่ายึดครองล้านนาเป็นเวลานานเป็นปัญหาใหญ่ของสยามและพระเจ้าตากสินได้เข้ามาแก้ไขปัญหานี้ตั้งแต่ พ.ศ. 2317 เป็นต้นมา

2. ไม่สักรับการเข้ามาของอังกฤษ

อังกฤษแรกเข้ามายังล้านนาด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นหลัก อังกฤษสนใจไม้สักอย่างมากด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ **ประการแรก** ไม้สักกำลังเป็นที่ต้องการในตลาดโลก การที่อังกฤษเป็นประเทศเกาะที่มีกระแสน้ำอุ่นไหลผ่านช่วยให้อังกฤษเดินเรือได้อย่างมีประสิทธิภาพตลอดปี ส่งเสริมบทบาทการค้าทางทะเลเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ การปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงคริสต์ศตวรรษ 1770-1780 ทำให้อังกฤษก้าวเข้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมเป็นชาติแรกที่ใช้เครื่องจักรกลผลิตสินค้าจำนวนมาก ต้องการวัตถุดิบจำนวนมากเพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรม ต้องการแรงงานราคาต่ำและตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าและเพิ่มกำไร การส่งกองเรือออกล่าวัตถุดิบ ขนส่ง และจำหน่ายสินค้า ตลอดจนแสวงหาดินแดนและตลาดเพื่อยึดครอง สะท้อนให้เห็นการเติบโตอย่างรวดเร็วของจักรวรรดินิยมอังกฤษนับตั้งแต่นั้น ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การขยายตัวของจักรวรรดินิยมอังกฤษ ก่อน พ.ศ. 2442

พ.ศ.	ลำดับเหตุการณ์
2299	อังกฤษเข้ายึดครองกัลกัตตา
2300	อังกฤษเข้ายึดครองรัฐเบงกอล-ตอนเหนือของอินเดีย
2331	อังกฤษเข้ายึดซิดนีย์ และเข้ายึดครองเกาะออสเตรเลียในเวลาต่อมา
2338	อังกฤษเข้ายึดมะละกาแทนดัตช์
2345	อังกฤษยึดครองลังกา
2362	อังกฤษเข้าครอบครองสิงคโปร์
2367	อังกฤษทำสัญญาสงบศึกกับดัตช์ ยอมให้ดัตช์ครองอินโดนีเซียแต่ผู้เดียว
2367-2369	อังกฤษรบชนะพม่าในสงครามครั้งแรก อังกฤษยึดพม่าตอนใต้ จากเกาะตะมะจนลงไปถึงตะนาวศรี
2369	อังกฤษเข้ายึดเกาะปีนังและแหลมมลายู
	อังกฤษทำสนธิสัญญาเบอร์นี (Burney Treaty) กับสยาม ขอให้สยามเปิดการค้าเสรี แต่สยามไม่ยินยอม
2382-2385	เกิดสงครามฝิ่นระหว่างอังกฤษ-จีน จีนยอมทำสัญญาสงบศึก และยกเกาะฮ่องกงให้อังกฤษครอบครอง 99 ปี
2384	อังกฤษเข้ายึดครองนิวซีแลนด์
2395-2396	อังกฤษรบชนะพม่าครั้งที่สอง อังกฤษยึดครองพม่าตอนกลางทั้งหมด

2398	สยามทำสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) กับอังกฤษ
2417	สยามทำสนธิสัญญาเชียงใหม่กับอังกฤษ ฉบับที่ 1 (The First Chiang Mai Treaty)
2426	สยามทำสนธิสัญญาเชียงใหม่กับอังกฤษ ฉบับที่ 2 (The Second Chiang Mai Treaty)
2428	อังกฤษเข้ายึดครองอินเดียทั้งประเทศ
2428	อังกฤษชนะในสงครามพม่าครั้งที่สาม พม่าทั้งหมดตกอยู่ภายใต้การปกครองของบริติชอินเดีย
2434	อังกฤษยึดครองเกาะบอร์เนียว

ข้อมูลจากตารางที่ 1 สะท้อนให้เห็นการขยายอำนาจของจักรวรรดิอังกฤษทั้งในเอเชียใต้ เอเชียอาคเนย์ เอเชียตะวันออกเฉียงและทวีปออสเตรเลีย ยังไม่รวมบทบาทการค้าอาณานิคมของอังกฤษในทวีปอื่นๆ จะพบว่าดินแดนรอบๆ สยามได้ตกเป็นอาณานิคมของประเทศนักล้าจากยุโรปจนหมดสิ้น และสิ่งหนึ่งที่ปรากฏชัดเจนเกี่ยวกับการขยายอำนาจของอังกฤษการเข้าถึงแหล่งวัตถุดิบ หนึ่งในนั้นคือ “ไม้สัก”

ไม้สักเป็นที่รู้จักในวงกว้างของธุรกิจอุตสาหกรรมอู่ต่อเรือในยุโรปและการค้าเกี่ยวกับเฟอร์นิเจอร์ไม้เนื้อแข็ง กล่าวคือ การที่เรือเป็นพาหนะที่สำคัญ ถูกใช้ทั้งในการขนส่งสินค้า การสู้รบ และการเดินทางไกลข้ามทวีปคุณภาพของไม้จึงเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการสร้างเรือ ที่ผ่านมา ธุรกิจอู่ต่อเรือของยุโรปมักใช้ไม้โอ๊คเป็นวัสดุในการต่อเรือขนาดใหญ่ กระทั่งวิกฤตไม้โอ๊คเริ่มขาดแคลน ชาวยุโรปจึงค้นพบว่าไม้สักมีคุณสมบัติหลายประการและโดดเด่นกว่าไม้เนื้อแข็งชนิดอื่นๆ คือ มีความคงทนแข็งแรง ยืดหยุ่น และติดไฟได้ช้ากว่าไม้ใดๆ ช่วยป้องกันเรือถูกโจมตีด้วยปืนใหญ่ได้อย่างดี (Thitibordin, 2017, p. 2) นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ไม้สักจึงเป็นที่ต้องการทั้งตลาดยุโรป เอเชีย และลาตินอเมริกาทันที (Ratchakul, 2017, p. 25)

ดังนั้น ไม้สักจึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้จักรวรรดิตะวันตกล่าอาณานิคมดินแดนต่างๆ และแสวงหาไม้สักเพื่อขยายธุรกิจไปยังตลาดโลกด้วย ดังกรณี ภายหลังจากอังกฤษยึดพม่าตอนใต้ได้ในปี พ.ศ. 2369 อังกฤษได้พัฒนาเมืองมะละแหม่งให้เป็นเมืองท่าส่งออกไม้สัก จนเติบโตอย่างรวดเร็วและอังกฤษทำกำไรได้อย่างงดงามภายในระยะเวลาอันสั้น เช่น หลักฐานภาษีไม้สักในช่วง พ.ศ. 2379-2404 เพิ่มขึ้นจาก 206,000 รูปี เป็น 6,663,000 รูปี และในด้านปริมาณส่งออกไม้สักช่วง พ.ศ. 2399-2409 ก็เพิ่มขึ้นจาก 28,779 ตัน เป็น 118,976 ตัน ที่สำคัญอังกฤษได้พัฒนามะละแหม่งให้เป็นเมืองต่อเรือสินค้าที่สำคัญที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สามารถต่อเรือระวางขนาดใหญ่ถึง 4,527 ตัน มากถึง 10 ลำ (Chutintranon, 2004, pp. 416-417)

ประการที่สอง ความอุดมสมบูรณ์ของไม้สักและทรัพยากรในล้านนาดึงดูดความสนใจของอังกฤษ ล้านนาขึ้นชื่อว่ามีป่าสักที่อุดมสมบูรณ์มากกว่าป่าสักในพม่าและอินเดียรวมกัน (Tanmahapran, 2011, p. 82) โดยเฉพาะเขตสองฝั่งแม่น้ำสาละวิน ซึ่งภายหลังจากอังกฤษชนะพม่าในสงครามครั้งที่ 1 พ.ศ. 2369 อังกฤษสามารถเข้ายึดพม่าตอนใต้ พัฒนาเมืองมะละแหม่งให้เป็นเมืองส่งออกไม้สักขนาดใหญ่ อังกฤษจึงเริ่มเข้ามาสำรวจในล้านนาช่วง พ.ศ. 2372-2420 (Chengthong, 2017, p. 27) และค้นพบว่า ป่าไม้สักที่อุดมสมบูรณ์ของล้านนายังไม่เป็นที่รู้จักหรือถูกนำไปใช้เพื่อการค้าพาณิชย์ในวงกว้าง แม้แต่ไม้สักที่ส่งไปยังกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่มาจากภาคเหนือตอนล่าง ดังในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2397-2364) มักสั่งตัดไม้สักจากหัวเมืองต่างๆ ประกอบด้วย พิษณุโลก นครไทย นครชุม พิจิตร สวรรคโลก สุโขทัย กำแพงเพชร ตาก และเถิน (Areeya, 1992, p. 8)

นอกจากนี้ ล้านนามีตลาดซื้อขายช้างขนาดใหญ่ ดังในตลาดลำพูน พบช้างมากกว่า 1 พันเชือก ส่วนใหญ่ถูกจับโดยชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยตามภูเขา (Thongton, 2018, p. 114) และมีเส้นทางมุ่งสู่ตลาดภายในของจีน (China Market) ซึ่งเป็นปลายทางสำคัญของอังกฤษในขณะนั้น โดยตามรอยพ่อค้าฮ่อและพ่อค้าเงี้ยว (Sethakul, 2009, p. 207) ทั้งหมดนี้เป็นปัจจัยดึงดูดให้อังกฤษทยอยเข้ามาติดต่อขอสัมปทานป่าไม้จากเจ้านายล้านนาทันทีเมื่อปี พ.ศ. 2385-2390 (Dolarom, 1985, p. 10)

3. รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสเมืองมะละแหม่ง พ.ศ. 2414 สู่การจัดการไม้สักในล้านนา

การเสด็จประพาสในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) ที่สำคัญต่อการปฏิรูปล้านนา คือ ช่วงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ให้แวะมะละแหม่งเพื่อเยี่ยมชมโรงเลื่อยทำไม้สักเป็นการเฉพาะ “ณ วันที่ 3๒ ค่ำ เวลาเช้าใช้จักรออกจากที่ทอดเข้าปากอ่าวเมืองมรแมนเวลาที่ยังถึงที่ทอดหน้า
7
โรงจักรเลื่อยไม้มรแมน เวลาบ่าย 3 โมง 43 นาที ใช้จักรออกจากที่ทอดหน้าโรงเลื่อยไม้เข้าไปตามลำน้ำ (สาละวิน) เมืองมรแมน เวลาบ่าย 4 โมงเศษถึงที่ทอดหน้าเมืองมรแมน เสด็จขึ้นประทับอยู่ที่เมืองมรแมน 2 วัน” (Chutintranon, 2004, p. 417)

เมื่อพิจารณาจากช่วงเวลาการเสด็จเยือนเมืองมะละแหม่ง พ.ศ. 2414 พบว่ามีประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ในล้านนา คือ 1. ภายหลังจากการกลับจากพม่า ได้เพียง 2 ปี อังกฤษและสยามได้ร่วมทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2417 เป็นข้อสันนิษฐานว่ามีการเจรจาและเตรียมการก่อนทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ร่วมกัน เป็นที่ทราบกันดีว่า ข้อพิพาทไม้สักมีผลต่อความมั่นคงทางชายแดนระหว่างสยามและอังกฤษ จึงเป็นสถานการณ์ที่ต้องเร่งรีบแก้ไข การเสด็จเยือนพม่าครั้งนี้ ยังสะท้อนถึงการไปเจรจากับรัฐบาลอังกฤษถึงสถานการณ์ในล้านนาด้วย และ 2. ผู้นำสยามศึกษาการทำไม้ในพม่า หากพิจารณาจากช่วงเวลาการเสด็จเยือนเมืองมะละแหม่งประจวบกับช่วงเวลาที่ยังกำลังพัฒนาธุรกิจการส่งออกไม้สักอย่างต่อเนื่องและทำรายได้อย่างมหาศาล

4. อังกฤษสนับสนุนสยามในการผนวกล้านนา

ความรุนแรงในข้อพิพาทป่าไม้ในล้านนาระหว่างคนในบังคับอังกฤษและเจ้านายท้องถิ่นที่เพิ่มขึ้นๆ โดยมีคดีฟ้องร้องถึงกรุงเทพฯ ก่อน พ.ศ. 2417 มากถึง 42 เรื่อง และเจ้านายล้านนามีความผิดจนถูกปรับจำนวน 11 เรื่อง (Ongsakul, 2018, p. 296) ทำให้มีการหยิบยกประเด็นดังกล่าวเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้สยามต้องดำเนินการผนวกล้านนา เพื่อมิให้ความขัดแย้งบานปลายและป้องกันการขยายอิทธิพลของอังกฤษ ทำให้ละเลยบางมุมมองในความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษและสยามที่เป็นทั้งพันธมิตรและสนับสนุนกันและกัน ดังกรณีต่อไปนี้

- สยามและอังกฤษในสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398

การลงนามระหว่างอังกฤษกับสยามในสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2398 อังกฤษพอใจอย่างมากกับสนธิสัญญานี้ กล่าวคือ อังกฤษได้รับสิทธิประโยชน์จากสยามนับเป็นครั้งแรก ขณะที่ก่อนหน้านี้ในสัญญาเบอร์นี พ.ศ. 2369 สยามไม่ยอมรับข้อเสนอดังกล่าวของอังกฤษเลย เมื่ออังกฤษต้องทำสงครามฝิ่นกับจีนในระหว่างปี พ.ศ. 2383-2385 อังกฤษจึงต้องทำสงครามและส่งผลให้จีนต้องยอมทำสัญญาสงบศึก แต่อังกฤษใช้เวลาเพียง 1 สัปดาห์เจรจากับสยาม ก็สามารถบรรลุข้อตกลงทั้งหมด อังกฤษต้องการให้จีนและสยามตอบรับ แต่เพิ่งได้รับความสำเร็จอย่างงดงามกับสยามในปี พ.ศ. 2398

อังกฤษทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับสยามในปี พ.ศ. 2398 ปีถัดมา ฝรั่งเศสกับสหรัฐฯ ก็เข้ามาทำสนธิสัญญาที่มีเนื้อหาเดียวกันกับสยาม และในช่วงเวลานั้น อังกฤษ ฝรั่งเศส และดัชชขยายอิทธิพลเข้ายึดครองรัฐต่างๆ รอบสยามได้เป็นส่วนใหญ่

สนธิสัญญาเบาว์ริงสร้างความได้เปรียบให้แก่อังกฤษและอังกฤษพอใจอย่างมาก จอห์น เบาว์ริงได้รับการต้อนรับอย่างดี “ราวกับเป็นเชื้อพระวงศ์ของราชวงศ์อังกฤษ” โดยราชสำนักสยาม ครั้นเมื่อได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ความชื่นชมและสนิทสนมก็เกิดขึ้นกับทั้งสองฝ่าย ด้วยความประทับใจดังกล่าว หลังจากจอห์น เบาว์ริงเดินทางกลับไปปฏิบัติงานต่อที่ฮ่องกง เขาใช้เวลาเพียง 1 ปีครึ่ง ก็เขียนหนังสือชื่อ *The Kingdom and People of Siam* (“ราชอาณาจักรและราษฎรสยาม” พ.ศ. 2399) และปีถัดมา หนังสือเล่มนี้ก็ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกที่กรุงลอนดอน เป็นหนังสือที่มีความยาวถึง 1 พันหน้า ให้ข้อมูลทุกๆ ด้านอย่างละเอียดเกี่ยวกับสยาม มีภาพประกอบมากมาย และมีภาคผนวกอันเป็นเอกสารสำคัญถึง 7 ตอน และแล้วในปี พ.ศ. 2410 เบาว์ริงก็ได้รับพระราชทานแต่งตั้งโดยกษัตริย์สยามให้เป็นอัครราชทูตไทยประจำลอนดอนและยุโรป และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “พระยาสยามานุกุลกิจ สยามมิตรมหายศ” อีกทั้งได้รับการแต่งตั้งให้เป็น “Sir” โดยสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษ สะท้อนให้เห็นว่าผลงานของจอห์น เบาว์ริงได้สร้างความประทับใจอย่างมากให้แก่ทั้ง 2 ฝ่าย (Bowring, 2007, pp. 13-19)

- สยามและอังกฤษในสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2417 และ พ.ศ. 2426

นับจากประเด็นข้อพิพาทระหว่างเจ้านายล้านนาและคนในบังคับอังกฤษที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง นำมาสู่สนธิสัญญาเชียงใหม่ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2417 (The First Treaty of Chiang Mai 1874) เป็นการทำสัญญาระหว่างสยามและอังกฤษเพื่อแก้ไขปัญหาของล้านนาโดยเฉพาะ ตั้งแต่การเริ่มนโยบายควบคุมป่าไม้และการบริหารการปกครองของล้านนา และด้านอื่นๆ ของสยามที่มีต่อล้านนาดำเนินไปภายใต้สนธิสัญญาเชียงใหม่มาโดยตลอด เท่ากับว่าอังกฤษรับรู้บทบาทของสยามในล้านนา จากหลักฐานส่วนใหญ่ พบว่า อังกฤษมักเสนอให้สยามเป็นผู้ดำเนินการแทรกแซงกิจการภายในล้านนาผิดแผกจากที่อังกฤษทำกับดินแดนอื่นๆ เช่น ในหลักฐานความเห็นของซาโตว์ (Mr. Satow) ราชทูตอังกฤษว่า “...เมื่อเป็นความจริงที่ว่าสยามไม่ได้ทำอะไรให้ดีขึ้นที่เชียงใหม่ แต่มันก็เป็นวิธีเดียวที่เราจะควบคุมบังคับเจ้านายลาวได้หากพวกเขาตกชั้นในบังคับ โดยให้ผ่านตัวแทนของไทย ปัญหาคือความที่ไม่ได้รับการตัดสินของคนในบังคับทำให้เราต้องแทรกแซงเข้าไปในเชียงใหม่...” (Sethakul, 1981, p. 153)

เกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้อังกฤษสนับสนุนและเห็นข้อดีที่สยามยึดอำนาจของเจ้านายท้องถิ่นและผนวกล้านนา ได้แก่ อังกฤษไม่พอใจการปกครองของเจ้านาย มีบางข้อมูลเสนอว่าสยามมีส่วนสร้างภาพพจน์ที่ไม่ดีให้กับเจ้านายล้านนาในหนังสือตอบโต้ (Sethakul, 1981, p. 31) และที่สำคัญที่สุด อังกฤษต้องการกำหนดเขตแดนทำป่าไม้ที่ชัดเจน ดังที่อังกฤษเคยขอเจรจากับเจ้าหลวงเชียงใหม่ในเขตแดนตอนเหนือของตะนาวศรีซึ่งเป็นเขตทำไม้ของ ดร. ริชาร์ดสัน (Dr. Richardson) ภายใต้การดูแลของเจ้านายเชียงใหม่มาตลอด แต่อังกฤษยังไม่เคยได้รับผลตอบรับที่ชัดเจนสักครั้ง (Khrouthongkhieo, 2017, p. 57)

ปัจจัยเหล่านี้จึงมีส่วนทำให้อังกฤษสนับสนุนสยามให้มีอำนาจเด็ดขาดในดินแดนล้านนาและทำให้สยามขยายบทบาทในล้านนาเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ตั้งแต่ พ.ศ. 2417-2442 เหตุการณ์สำคัญๆ ดังเช่น พ.ศ. 2417 สยามส่งข้าหลวงควบคุมสามหัวเมืองครั้งแรก คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง พ.ศ. 2427 สยามแต่งตั้งกรมหมื่นพิชิตรพีธรรมาวงวารฐานปฏิรูปหัวเมืองลาวเฉียงและจัดตั้งเสนา 6 ตำแหน่ง พ.ศ. 2428 เปลี่ยนการเก็บภาษีอากรเป็นวิธีการ

เก็บภาษีแบบใหม่ พ.ศ. 2436-2437 ยกฐานะหัวเมืองลาวเฉียงขึ้นเป็นมณฑลลาวเฉียง แต่งตั้งพระยาทรงสุรเดช (อ้น บุนนาค) ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ พ.ศ. 2439 จัดตั้งกรมป่าไม้ให้ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย จนในที่สุด พ.ศ. 2442 สยามยกเลิกสถานะประเทศราชล้านนาและสถาปนามณฑลเทศาภิบาล ให้มีข้าหลวงใหญ่จากสยามประจำหัวเมืองต่างๆ

ทั้งหมดนี้เป็นหลักฐานที่สะท้อนว่า ความเห็นเดิมๆ ที่ว่าสยามไม่มีเจตนาเข้าแทรกแซงกิจการภายใน ล้านนาและยึดครอง แต่ถูกสถานการณ์ภายนอกบีบบังคับโดยเฉพาะอังกฤษที่เข้ายึดเพื่อนบ้านรอบๆ สยามและ ล้านนากลับเป็นการมองเพียงด้านเดียว ความเป็นจริงก็คือ ส่วนหนึ่งของการที่สยามยึดครองล้านนาสำเร็จ คือ การสนับสนุนของอังกฤษ

บทวิเคราะห์

ประเด็นแรก สยามเป็นรัฐใหญ่เมื่อเทียบกับรัฐรอบๆ มีข้อได้เปรียบสำคัญคือ มีที่ราบกว้างใหญ่และอยู่ติดทะเล และล้อมล้อมด้วยรัฐขนาดเล็กกว่าทุกด้าน ผิดกับพม่าซึ่งเผชิญกับรัฐใหญ่ 2 ด้าน คือ อินเดียและจีน เหลือเพียงทิศตะวันออก คือ รัฐฉาน ล้านนาและสยาม ที่พม่าสามารถขยายอำนาจไปถึงได้ สยามต้องการยึดครอง ล้านนา เช่นเดียวกับความต้องการที่จะยึดครองรัฐเล็กๆ ที่อยู่รอบสยาม และสยามได้ยึดครองดินแดนเหล่านั้นเป็นส่วนใหญ่ในอดีต ยิ่งล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าเป็นเวลานาน และสยามต้องพ่ายแพ้แก่พม่าถึง 2 ครั้ง สยามย่อมต้องการยึดครองล้านนาเพื่อขจัดอิทธิพลของพม่าออกไป เพียงแต่ในช่วงเวลาเกือบ 300 ปี (พ.ศ. 2101-2400) ก่อนที่อังกฤษจะเข้ามาทำกิจการไม้สักในล้านนา สยามมองเห็นล้านนาที่ฐานสร้างความมั่นคง และการทหารด้านทิศเหนือ จากเดิมที่เคยรบกันหลายครั้ง มาเป็นล้านนาในฐานะเมืองขึ้นของพม่านานถึง 216 ปี ต่อมา

ประเด็นที่สอง ไม้สักเป็นไม้ที่มีคุณค่ามานาน สังคมล้านนาในอดีตกำหนดให้ไม้สักซึ่งมีข้อดีหลายอย่างเป็นไม้ใช้สำหรับชนชั้นสูงและวัด เป็นไม้หวงห้ามสำหรับคนชนชั้นล่าง เมื่อล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าที่ผ่านมา ชนชั้นปกครองของสยามไม่มีปัญหาทางเศรษฐกิจ เพราะมีทรัพยากรป่าไม้เพียงพอในแถบสุโขทัยและพิษณุโลก จวบจนกระทั่งอังกฤษได้เข้ายึดครองพม่าตอนใต้ และเริ่มเข้าไปทำธุรกิจไม้สักในล้านนา สร้างรายได้ให้แก่เจ้านายท้องถิ่นเพิ่มขึ้นๆ

ขณะที่รัฐบาลสยามได้รับค่าภาษีนำเข้าเพียง 3% (ซึ่งถือว่าต่ำมาก) จากสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 และก่อนสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2417 ชนชั้นนำสยามจึงตระหนัก ล้านนามีไม้เพียงประเทศราชทางทิศเหนือ เพื่อป้องกันการรุกรานของพม่า แต่ล้านนาเป็นแหล่งรายได้ทางเศรษฐกิจที่สำคัญยิ่ง ประเด็นดังกล่าวทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับเมื่อข้อขัดแย้งเรื่องการให้สัมปทานไม้สักที่เข้าซ้อนระหว่างพ่อค้าชาวอังกฤษและเจ้านายล้านนา ได้เกิดขึ้นเป็นระลอกๆ อังกฤษต้องแก้ไขข้อพิพาทดังกล่าวกับเจ้านายล้านนา โดยอาศัยสยามซึ่งเป็นเจ้าประเทศราช ทำหน้าที่ไต่สวนและชี้ขาด จนนำไปสู่การยุติข้อพิพาท คือ สนธิสัญญาเชียงใหม่ ไม้สักและรายได้จากการให้สัมปทานไม้สักจึงกลายเป็นปัญหาใหญ่ของสยาม

ประเด็นที่สาม เห็นได้ชัดเจนว่าอังกฤษและชาติตะวันตกอื่นๆ ได้เข้ายึดครองดินแดนต่างๆ ทั้งหมดเป็นอาณานิคมยกเว้นสยามและล้านนา คำถามสำคัญคือ เหตุใดอังกฤษจึงไม่กระทำเช่นนั้นต่อสยามและล้านนา ถูได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษที่สยามและล้านนามีได้ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ สาเหตุสำคัญที่ทำให้สยามและล้านนาไม่ถูกอังกฤษและชาติอื่นๆ ยึดครอง จึงเกิดจาก

- **ปัจจัยด้านเขตอิทธิพลการยึดครอง** สยามและล้านนาอยู่ในเขตอิทธิพลของอังกฤษมาตั้งแต่ต้น เริ่มจากการที่อังกฤษเข้าไปยึดครองลังกา อินเดียน และแอฟริกาเข้าไปในพม่า ปีนัง มะละกา แหลมมลายู เกาะบอร์เนียว ชาว สิงคโปร์ สยาม และจีนตอนใต้ ขณะที่ฝรั่งเศสมาทีหลังจึงแอฟริกาได้เฉพาะในเขตคาบสมุทรอินโดจีน ขณะที่ สเปน โปรตุเกส และดัตช์เข้ายึดครองดินแดนอื่นห่างออกไป ดังนั้น รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษ, สยาม และล้านนา จึงขึ้นอยู่กับทั้ง 3 ฝ่าย เป็นสำคัญไม่ใช่ชาติอื่นใด

- **ปัจจัยของฝ่ายสยามและล้านนา** ล้านนาถูกกำหนดให้เป็นเมืองขึ้นแบบหลวมๆ ชนชั้นนำอยู่ในสายตาของสยามมาโดยตลอด จึงมีฐานะขึ้นต่อและไม่สามารถกำหนดบทบาทใดๆ ที่เป็นฝ่ายรุกได้เลย ผิดกับสยามที่ลงนามในสนธิสัญญาเบอร์นีกับอังกฤษ (ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2369) แต่ไม่ยอมรับข้อเสนอของอังกฤษที่ให้เปิดการค้าเสรี นำสังเกตว่า อังกฤษมาเปิดเจรจาให้มีการค้าเสรีกับสยามในช่วงปี พ.ศ. 2368-2369 ขณะที่อังกฤษเปิดฉากการรบทำสงครามกับพม่าในสงครามครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2367-2369) โดยสยามส่งทหารไปช่วยอังกฤษรบในเขต ทวาย มะริด และตะนาวศรี นั้นสะท้อนให้เห็นว่าอังกฤษมีแผนการที่จะยึดครองพม่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2367 แล้วเป็นอย่างช้า ขณะที่อังกฤษอาศัยสยามเป็นพันธมิตรในการสู้รบ และแม้สยามปฏิเสธข้อเสนอการค้าเสรี อังกฤษยอมจะไม่เปิดศึกหลายด้าน นั่นคือ เปิดฉากการรบกับสยาม แต่ได้บรรลุข้อตกลงบางข้อกับสยาม เกิดเป็นสัญญาเบอร์นี และในปีเดียวกัน อังกฤษรบกับพม่าและเข้ายึดครองพม่าตอนใต้

เมื่ออังกฤษทราบว่ล้านนามีไม้สักเป็นจำนวนมาก ทั้งพ่อค้าพม่าและอังกฤษได้เริ่มเข้าไปขอสัมปทานไม้สักจากเจ้านายล้านนา ปรากฏว่าการได้รับสัมปทานเป็นไปด้วยดี ยิ่ง นั้นแสดงว่าทั้งฝ่ายล้านนาและอังกฤษพอใจกับราคาไม้สักและค่าสัมปทานไม้สัก จากนั้นในปี พ.ศ. 2398 เมื่อตัวแทนอังกฤษ จอห์น เบาว์ริงได้รับการต้อนรับอย่างดีเยี่ยมจากสยาม กระทั่งมาสู่สัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2417 สยามยอมรับข้อเสนอทั้งหมดของอังกฤษอย่างรวดเร็ว ก็เท่ากับว่าอังกฤษได้รับประโยชน์เต็มที่แล้วจากทุกๆ ด้านในการติดต่อสัมพันธ์กับล้านนาและสยาม ตั้งแต่ ไม้สัก สิทธิสภาพนอกอาณาเขต การค้าเสรี การค้าฝิ่น การกำหนดภาษีนำเข้าในอัตราที่ต่ำมาก การซื้อสินค้าอื่นๆ อังกฤษย่อมต้องพอใจอย่างมาก ได้รับรางวัลชิ้นใหญ่ตอบแทนโดยไม่ต้องมีการสู้รบหรือบีบบังคับ

การยินยอมลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริงและสนธิสัญญาเชียงใหม่สะท้อนให้เห็นถึงการร่วมมือกันของทั้งสองประเทศและเอื้อประโยชน์ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมให้แก่อังกฤษ ส่วนสยามก็ทำทุกทางเพื่อมิให้ตนเองเสียเปรียบมากเกินไป

ที่เห็นได้ชัดที่สุด กรณีผู้นำสยามจึงยอมสูญเสียประโยชน์ในการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2398 คำตอบมีมาจากหลายสำนัก เช่น 1. การที่กษัตริย์รัชกาลที่ 4 แห่งสยามทรงใช้เวลาถึง 26 ปี ในการออกผนวชและเรียนภาษาอังกฤษ ตลอดจนความก้าวหน้าด้านต่างๆ ของยุโรปจากบาทหลวงปาลเลอกัวซ์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎฯ ย่อมทรงทราบว่าลัทธิล่าอาณานิคมจากยุโรปได้แผ่ขยายอิทธิพลออกไปทั่วโลกอย่างไร และทุกแห่งที่ชาติต่างๆ ตกเป็นอาณานิคม สิ่งแรกที่จะต้องสิ้นสุดไปก็คือ ระบอบการปกครองและผู้ปกครองของดินแดนนั้น และชาตินักล่าอาณานิคมเหล่านั้นก็เข้ายึดครองและสถาปนาระบอบการปกครองแบบใหม่ต่อจากนั้น ด้วยเหตุดังกล่าว การยินยอมลงนามในสนธิสัญญากับชาติมหาอำนาจตะวันตก เช่น อังกฤษ จึงไม่เพียงแต่ทำให้อังกฤษพอใจ หากยังได้รับการรับรองจากอังกฤษและชาติอื่นๆ ในยุโรปให้มีฐานะเป็นมิตรประเทศ มิใช่อาณานิคม และที่สำคัญที่สุดสำหรับผู้นำสยามก็คือ ระบบการปกครอง และตัวผู้นำก็ยังคงอยู่ในอำนาจต่อไปได้

ทันทีที่สยามยอมลงนามในสนธิสัญญาดังกล่าวซึ่งให้ประโยชน์แก่อังกฤษอย่างมาก สหรัฐและฝรั่งเศสก็รีบเดินทางเข้ามาขอทำสนธิสัญญาการค้าอันมีเนื้อหาเดียวกันทั้งหมดในปีถัดมา และมีชาติตะวันตกอื่นๆ รวมทั้งญี่ปุ่น รวมทั้งหมด 14 ชาติ ทอยยเข้ามาทำสัญญาในหัวง 4 ทศวรรษต่อมา ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 14 ประเทศที่ลงนามในสนธิสัญญาการค้ากับสยาม

2399	สหรัฐอเมริกา	2411	นอร์เวย์
2399	ฝรั่งเศส	2411	เบลเยียม
2401	เดนมาร์ก	2411	อิตาลี
2402	โปรตุเกส	2412	ออสเตรีย-ฮังการี
2403	เนเธอร์แลนด์	2413	สเปน
2405	เยอรมนี	2441	ญี่ปุ่น
2411	สวีเดน	2442	รัสเซีย

อ้างอิง: จอห์น เบาว์ริง, 2550

เมื่อสยามยอมทำสนธิสัญญาฉบับสำคัญที่เอื้ออำนวยผลประโยชน์หลายด้านให้แก่ชาตินักล่าอาณานิคมทั้งหลายรวมทั้งหมด 15 ประเทศ ก็เท่ากับว่าสยามมิได้ตกอยู่ในการครอบครองของประเทศใดเพียงประเทศเดียว ดังนั้น ความเป็นไปได้ที่จะตกเป็นอาณานิคมของประเทศหรือประเทศใดจึงสิ้นสุดลง

นี่คือกระบวนการสร้างความเป็นรัฐกึ่งเมืองขึ้น หรือรัฐกึ่งเอกราช (Semi-colonial or semi-independent state) ของรัฐสยาม เนื่องจากสยามต้องสูญเสียอำนาจและผลประโยชน์หลายด้านให้แก่ประเทศนักล่าอาณานิคม เช่น อำนาจในการปรับปรุงระบบการค้าขายกับต่างชาติ, การกำหนดอัตราภาษีนำเข้า, การค้าฝิ่น, การเคลื่อนย้ายของพ่อค้าชาวต่างชาติ, สิทธิสภาพนอกอาณาเขต ฯลฯ ทั้งหมดนี้จะต้องได้รับความเห็นชอบจากต่างชาติทั้งสิ้น สยามไม่มีสิทธิแก้ไขปรับปรุง หรือยกเลิกสนธิสัญญาทั้ง 15 ฉบับนี้ตามลำพัง แต่สยามยังคงมีระบอบการปกครองแบบเดิมและมีฐานะเป็นมิตรประเทศกับชาตินักล่าอาณานิคม

สุดท้าย **ประเด็นที่สี่** การเติบโตของปริมาณ และมูลค่าไม้สักจากล้านนาที่ล่องลงผ่านกรุงเทพฯ และการยุติความขัดแย้งเรื่องไม้สักด้วยการทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2426) ทำให้ผู้นำสยามตระหนักชัดเจนว่าการปกครองล้านนาโดยตรง การยกเลิกอำนาจของเจ้านายท้องถิ่น และการผนวกดินแดนล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม นั้นเป็นมาตรการสำคัญและจะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อสยามในระยะยาว

บทสรุป

บทความชิ้นนี้ ต้องการทบทวนความสัมพันธ์สยามและล้านนา ก่อนช่วง พ.ศ. 2442 อันเป็นปีสำคัญที่สยามได้ทำการผนวกล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของสยามและการล่มสลายของอำนาจเจ้านายท้องถิ่นที่ต่างออกไปจากเดิม ที่ผ่านมานักศึกษาความสัมพันธ์สยามและล้านนาในช่วงเวลาดังกล่าว มุ่งเน้นไปที่บทบาทตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษได้รุกรานดินแดนต่างๆ กระทั่งขยายอิทธิพลมายังล้านนา เขตแดนในอารักขาของสยาม ขณะเดียวกัน

ข้อพิพาทไม้สักก็เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมอย่างยิ่งต่อการทำให้สยามต้องเร่งแก้ไข เป็นเหตุให้สยามต้องผนวกล้านนา ในที่สุด ซึ่งทัศนะเช่นนี้ได้ทำให้ละเลยมุมมองของความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา สยาม และอังกฤษอย่างรอบด้าน

ข้อค้นพบ คือ 1. ความสัมพันธ์สยามและล้านนาพัฒนามาตั้งแต่ก่อนการเข้ามาของอังกฤษ สยามเห็น ความสำคัญของล้านนาในฐานะด่านป้องกันภัยจากพม่า 2. ข้อพิพาทไม้สักและการรุกรานของอังกฤษเป็นเพียง ปัจจัยหนึ่งที่เร่งให้สยามผนวกดินแดนล้านนา เพราะในหลายสถานการณ์ พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและ อังกฤษมีลักษณะเป็นพันธมิตรและสนับสนุนกันและกัน ดังปรากฏในความร่วมมือทั้งในสนธิสัญญาเบาว์ริงที่สยาม ต้อนรับอังกฤษเป็นอย่างดีและสนธิสัญญาเชียงใหม่ที่เป็นผลให้สยามสามารถปฏิรูปล้านนาได้ง่ายขึ้น และ 3. คุณสมบัติไม้สักในทางเศรษฐกิจอยู่ในฐานะปัจจัยชักนำทั้งอังกฤษและสยาม กล่าวคือ ชักนำให้อังกฤษเข้ามายัง ล้านนาเพื่อขยายฐานธุรกิจไม้สักไปยังตลาดโลก และทำให้สยามเห็นความสำคัญอย่างมากของไม้สักในล้านนา จากการได้เห็นวิธีการทำธุรกิจส่งออกไม้สักและการต่อเรือภายในอาณาเขตของอังกฤษ

ดังนั้น การรักษาอำนาจของสยาม ด้วยนโยบาย “ยกเลิกรัฐนระประเทศราช-ผนวกดินแดน-รวมศูนย์อำนาจ ทั่วด้าน” จึงเป็นผลงานของสยามที่สมควรได้รับการศึกษาและประเมินอย่างรอบด้าน เพราะด้านหนึ่งเป็นการพลิก โฉมดินแดนที่เป็นประเทศราชและต้องเปลี่ยนแปลงฐานะทางการเมืองของตน อีกด้านหนึ่ง สถานภาพ “รัฐกึ่ง เมืองขึ้น” ที่มีลักษณะพิเศษและได้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาสังคมสยามในเวลาต่อมา

เอกสารอ้างอิง

- Areeya, M. (1992). *Kankha mai sak nai dindæn lanna nai ratchasamai Phrabat Somdet Phra chunlachomklao chaoyuhua songphansirojsipet - songphansirojhasipsam* [Teak trade in Lanna, the reign of King Chulalongkorn (1898-1910)]. (M.A. thesis, Srinakharinwirot University).
- Bowring, J. (2007). *Ratchaanachak læ ratsadon Sayam lem nung* [The Kingdom and People of Siam Book 1] In C. Kasetsiri & K. Sriudom (eds.), Bangkok: Toyota Foundation.
- Charoenmuang, T. (2003). *nungroi pi hæng rak mamia - chaosukkasem songphansirojsiphok - songphanharojsiphok* [100 Years of Romance Mamia - Sukkasem]. Urban Development Institute Foundation Chiang Mai.
- Chengthong, J. (2017). *Rat khwam samai mai læ phunthi lang samai mai: kanchat rabiap phunthi chaydæn* [State, Modernity and Postmodern Space: Organizing of Border Areas]. Center of Research and Academic Services, Faculty of Social Sciences Chiang Mai University.
- Chutintranon, S. (2004). *Ratchakan thi ha sadet Phama* [King Rama V visited Burma 1872]. In C. Kasetsiri (ed.), *Ratchakan thi ha: Sayam kap usakhane læ Chomphuthawip* [King Chulalongkorn: Siam-Southeast Asia-Jumbudvipa]. (pp. 406-432). Bangkok: Toyota Foundation.
- Dolarom, S. (1985). *Phatthanakan khong kantham pamai sak nai prathet Thai songphansirojsamsipkao - songphanharojsam* [Development of Teak Logging in Thailand 1896-1960]. (M.A. thesis, Silpakorn University).
- Hobson, J. A. (1902). *Imperialism: A Study*. New York: James Pott and Company.
- Khrouthongkhieo, Nuea-on. (2017). *Pæet phæn yut lanna*. [Conquest Plan of Lanna Revealed]. Bangkok: Matichon.
- Limmanee, A. (2007). *Thritsadi setthakit kanmuang yuk patchuban* [Theories in Modern Political Economy]. Ramkhamhaeng University.
- Ongsakul, S. (2018). *Prawattisat lanna chabap sombun* [History of Lanna final edition]. Bangkok: Amarin Publishing.
- Ratchakul, C. (2017). *Ananikhom somburanayasitthirat kanko rup rat Thai samai mai chak sakdinaniyom su thunniyom rop nok* [The Rise and Fall of the Thai Absolute Monarchy: Foundations of the Modern Thai State from Feudalism to Peripheral Capitalism]. Bangkok: Ahn.
- Robbins, L. (1939). *The Economic Causes of War*. New York: Howard Fertic.

- Sethakul, R. (1981). *San tangprathet nai phak nua khong prathet Thai songphansirojsiphok - songphansirojpætsip* [The Foreign Courts in the Northern Region of Thailand (1874-1937)]. (M.A. thesis, Chulalongkorn University).
- Sethakul, R. (2009). *Prawattisat setthakitwatthanatham æng Chiang Mai - lamphun* [Economic History and Culture in Chiang Mai-Lamphun Valley]. Bangkok: Silkworm.
- Tanmahapran, C. (2011). *Sam chaosua pang mai* [3 Wealthy Owners of Teak gathering Place]. Bangkok: Prad.
- Thitibordin, A. (2017). *Thunniyom Thai læ thunniyom lok: korani kankha mai sak nai yuk ananikhom* [Thai capitalism and world capitalism: the case of the colonial teak trade]. In Y. Kardkarnklai (ed.), *Thunniyom Thai læ thunniyom lok: sukxa adit phua khaochai patchuban*. [Thai capitalism and world capitalism: Study the past to understand the present] (p. 1-7). Bangkok: CPWI.
- Thongton, P. (2018). Lao: dindæn thang toṅ nua khong Sayam [Laos: The North - Land]. In P. Phisphumvidhi (ed.), *Farang nai lanna* [Foreigner in Lanna] (pp. 99-136). Bangkok: Fine Arts Department.